

EVOLUȚIA AȘEZĂRILOR SĂTEȘTI ÎN SECOLELE XVIII – XIX

dr. ANDREI PĂNOIU

Cercetarea metodică a documentelor de arhivă pune tot mai mult în evidență trăsăturile specifice ale modului de constituire a așezărilor din secolele XVIII – XIX. Catagrafule, actele de cancelarie, hărțile militare, hotărnicile și studiile economice de tot felul înfățișează sintetic diversitatea cadrului geografic și modul de administrare a lui.

Dintotdeauna, teritoriul ne apare împărțit într-o tramă unitară de moși, toate „moși bătrine”, cu „hotare bătrine”, cu „moșie din strămoșie”, reimpărțite pe „teieri”, pe „funii” și „curele” etc.

Trebuie subliniat că toată această împărțire pe moși se suprapune, de fapt, pe o străveche rețea de drumuri de culme și de vale, toate drumuri medievale de renume, care, și ele la rindul lor, urmăresc traseele marilor drumuri ale antichității daco-romane, drumuri comerciale (ale „leului”, ale „banului” sau „gologanului”), drumuri ale „sării”, ale „oi” (sau ale „berbecului”), ale „vacii” (sau ale „bouului”), ale „untului” și ale „brinzei”, ale „vinului” (ale „țuicii” și „rachiului”), ale „mocănilor” etc.

Peste trama moșilor, armonizată cu rețeaua drumurilor, se suprapune apoi împărțirea pe județe, izvorită deopotrivă din cerințe de ordin economic și administrativ. Ținându-se seama de diversitatea reliefului, județele se împărțeau și ele la rindul lor în „ocoluri”, numite și „plase”, astfel încât fiecărui județ în parte să-i revină zone (plase) de baltă și de cimpuri de deal și de dumbravă sau de munte (plăiuri).

Întemeiat pe acest mod de împărțire administrativă se repartizau și toate pozițiile privind exploatarea unitară a teritoriului, cultivarea terenurilor, creșterea vitelor, exploatarea bălților, plantarea viilor și a pometurilor etc. Dispoziții astfel diferențiate priveau și construcția locuințelor și a anexelor gospodărești, adesea stabilindu-se tipurile de materiale și numărul pieselor, cu dimensiunile lor, toate asigurate din resursele cadrului local.

Tot așa, locuitorii erau chemați să se preocupe îndeaproape de realizarea acelor lucrări legate de stăpînirea obștească a moșiei, aducîndu-se îmbunătățirile găsite de cuviință, prin asanarea bălților, stăvilirea cursurilor de apă, practicarea de canale, iazuri și heleștece, facerea de drumuri, poduri, fântini etc.

Zăgăzurile de la Dersca (consemnate în schițe de la începutul secolului al XVIII-lea), ale morilor Episcopiei Romanului de pe apa Moldovei (specificate în harta de la 1817), sau cele ale morilor de la Pitești (cunoscute din ridicările topografice de la mijlocul secolului trecut) sînt exemple elocvente ale modului de înțelegere a acestor lucrări și ale măiestriei cu care erau realizate de meșteri „ghidroteci”, „cumpănitori”, „duceri cumpănitori”, „morari ghidroteci” sau chiar „arhitectoni morari”, cu toții pricepuți să devieze și să împartă cursul apelor pentru facerea acelor mori cu cîte 6 – 10 – 12 sau chiar 14 roți.

Satul Oarja, jud. Argeș, după harta teritoriului ridicată de căpitanul Specht la 1791—1792; (așezare de tip alunat situată pe intersecția drumurilor locale la marginea riului, avînd în centrul sîntutitoria sîtească)

Harta moșiilor Lieștii și Bătrîneștii din ținutul Tutovei (1769—1786) oferă cum nu se poate mai bine modul de înțelegere, dintotdeauna, a stăpînirii moșiei, de organizare a vetrelor sîtești și amenajarea cursurilor: Siretul, se arată aici, amenajat cu malurile urmate de o rețea întregă de bălți pentru pescuit și numeroase mori, fiecare cu heleșteul ei zăgăzuit pe văile afluenților; podurile plutitoare asigurau mersul în lungul apei și trecerea de pe un mal pe altul. Alte elemente privesc redarea structurii reliefului, locurile de pășune și plantațiile, înșiruirea caselor cu tipurile de locuință, ctitoriile sîtești cu arhitectura lor etc.¹

Harta stolnicului Cantacuzino, prin modul cum reprezintă rețeaua hidrografică și repartizarea așezărilor, cu o bogată suită de așezări sîtești, tirguri și orașe active, uniform repartizate, demonstrează cî Domnia dispunea de un sistem de evidență cartată a teritoriului. Urmîrind gospodărirea organizată a pămînturilor, sporirea veniturilor și creșterea bunăstării locuitorilor, Șerban Cantacuzino, bine cunoscut prin bogata

sa activitate de edificare a unor palate și ctitorii mîrețe, se dedică și reformării sistemului de mîsurători statornicînd mîrimea stinjenului ce îi poartă numele (1,96 m), foarte aproape de alte unități similare de mîsură din Europa (toise-ul francez = 1,96 m sau stinjenul moldav, de 2,23 m). Este vorba de ordonarea unui sistem de mîsurători care avea ca submultipli „cotul” (0,664 m în Țara Romînească și 0,637 m în Moldova), „palma” (24,58 cm în Țara Romînească și 27,875 cm în Moldova), „pumnul”, „șchioapa”, „degetul”, (2,54 cm), elementul de referință constituindu-l „linia” (1:10 deget sau 1:12 parte din „palma”); palmacul echivalent a 3,484 cm, este uzual numai în Moldova.

Sistemul de mîsurători amintit venea în întîmpinarea cerinței de ridicare cadastrală a teritoriului și de întocmire a studiilor economice pentru fiecare moșie în parte: se cerea, totodată, îmbunătățirea drumurilor de legătură, alegerea locurilor pentru sate, pentru tirguri, circiuri și hanuri, ca și punerea în valoare a terenurilor de arătură, a pometurilor și a plantațiilor de vie, a curăturilor și a pășunilor cu locurile pentru iernat, pentru stîne și cîșării, iazuri și pescării, vadurile de mori, pive și ferestre etc.

Documentele cartografice ne oferă datele cele mai cuprinzătoare despre așezările din secolul al XVIII-lea și începutul veacului următor, demonstrînd cî unele dintre acestea și-au păstrat locul și în etapele următoare, altele au dispărut, și-au deplasat vatra ori s-au contopit. Rămîne cunoscut faptul cî pentru această perioadă moșiile sînt alcătuite din cîtune avînd cîte 6—9 case, urmate de satele mici formate din 12—18 case; satele mijlocii numîrînd în jur de 20—25 case, iar satele mari cele ce depășesc 35 case, toate așezări situate în apropierea drumurilor bune și a surselor de apă, ferite de bătaia vînturilor.

Structura planimetrică a vetrelor sîtești se constituie de fapt ca o expresie a relațiilor de interdependență dintre ansamblul moșiei și centrul așezării, satul gîsîndu-și o oglindire directă în orien-

Satul Golești, jud. Argeș după harta de la 1791-1792; (așezare de tip adunat, dezvoltată pe intersecția drumurilor locale, în jurul unei curți boierești, a bisericii parohiale și a unei întini)

tarea față de dominantele reliefului (cu importanța lor economică sau de alt ordin) și rețeaua de legătură cu vecinătățile. Nici așezările cu caracter temporar, nici așezările specializate într-un domeniu sau altul nu fac excepție.

Vatra satească se arată statornicită printr-o activitate conștientă, stabilită de înseși colectivitățile respective, fie prin măsuri administrative, fie prin planuri și proiecte ingineresti, după principii care diferă de la o etapă și de la o zonă la alta. Administrația de stat, printr-o preocupare continuă, a încurajat întemeierea de așezări noi în anumite zone, ca și refacerea și repopularea celor decăzute sau dispărute din anumite zone, acordându-le tot felul de scutiri și privilegii.

Privind retrospectiv procesul de dezvoltare a așezărilor satești, se poate desprinde ideea că de fapt fiecare etapă a statornicit reguli de definitivare a fizionomiei așezărilor realizabile în cuprinsul a 50-60 de ani, după care vedem că totul urmează să fie reluat, conform realităților intervenite. Cutremurele, inundațiile ca și alte măsuri de ordin administrativ au fost factori de di-

Satul Sibiciu, jud. Buzău, după harta de la 1791-1792; (așezare de tip adunat dezvoltată în jurul a două curți boierești și a unei biserici parohiale alăturate situată pe un bot de deal; înscrisura și adaptarea la teren se resimțesc a fi proprie studenților și proiectelor ingineresti anume elaborate)

recționare a noilor studii de ordonare a așezărilor.

Ca etape importante care caracterizează dezvoltarea așezărilor în epoca modernă, se desprind: perioada secolului al XVIII-lea și primele decenii ale veacului următor; perioada de la apariția Regulamentului Organic până la Re-

Satul Pătirlagele, jud. Buzău, după harta de la 1791 - 1792; (așezare de tip dezvoltat situată pe malul apei Buzăului la intersecția drumurilor locale, care include în compoziția sa biserica satească și cele două mori de apă)

Satul Râpicești, jud. Botoșani, după un plan de hotărnicie din perioada regulamentară (așezare întinsă de-a lungul firului apei, incluzând în compoziția sa biserica, școala satească, casa de sfat și alte dotări comunale)

rilor satești a fost regimul juriic: cu dreptul de proprietate asupra moșiei. Ne este bine cunoscută situația satelor de moșneni, preponderente în zonele submontane și de deal, precum și a satelor de clăcași de pe moșiile boierești și cele ale mănăstirilor, dominante la cîmpie. Deosebiri între așezările de acest fel au rezultat din faptul că în satele de moșneni, aflindu-se pe moșiile lor, sâtenii își amplasau gospodăriile așa cum le convenea, urmărind tendința de răsfire, cum o dicta cadrul local.

Situația satelor de clăcași de pe moșiile mănăstirilor a fost cu totul alta decît cea a satelor de pe moșiile boierești primele tinzînd, de obicei, să-și conserve neschimbată vatra; satele pe moșiile boierești, în schimb, erau mereu silite să se regroupeze și să se împartă cu prilejul diferitelor succesiuni. Se adaugă și faptul că foarte multe dintre aceste așezări au fost alcătuite, deopotrivă, din sâteni moșneni și clăcași, cu toții așezați într-o vatră comună, dar fiecare cu dreptul său de moșie.

Factorul hotărîtor în definitivarea fizionomiei așezărilor, a celor satești indeosebi, vedem că rămîne mereu unitatea teritorială cu cadrul său natural și drumurile care o brîzdează.

Materialele cartografice din secolul al XVIII-lea arată așezările satești situate pe intersecția drumurilor sau de-a lungul

forma agrară de la 1864; perioada ce a urmat Reformei agrare de la 1864, pînă la începutul secolului nostru.

Trăsături specifice așezărilor satești din secolul al XVIII-lea și începutul secolului următor

Unul din factorii de seamă care au influențat îndeaproape dezvoltarea așeză-

Satul Otopeni, jud. Ilfov după harta de la 1791—1792; (așezare situată pe intersecția drumurilor locale, în jurul unei curți boierești, a bisericii și a unei fântini publice).

Satul Afumați, jud. Ilfov, după Harta Flügely — România Meridională de la anul 1858 — 1864; (așezare întemeiată pe studii și proiecte inginerești ridicate în perioada reglementară)

firelor de apă etc. Numai războaiele ruso-turco-austriece atât de numeroase în acest secol au dus la modificarea structurii lor tradiționale, un fapt căruia i s-a adăugat și creșterea firească a populației. Locuitorii și-au făcut „sate întregi cu o mulțime de vite la poalele dealurilor de vi”².

Pentru această perioadă se arată ca dominant tipul de plan de formă adunată desfășurat în jurul ctitoriei satești, al caselor și conacelor boierești. Această formă o înfățișează și satele de moșneni.

Particularități mai mult sau mai puțin distincte se leagă de natura reliefului, care a impus forma de adunare compactă de înșiruire liniară, de risipire pe plaiuri sau de respirare învolburată, totul întemeiat pe o economie pastorală dublată de cultura plantelor și pomicultură. Numai satele specializate în anumite tipuri de cultură, care urmăreau mereu firul apelor, cu suita lor de iazuri și alte amenajări, fac poate o excepție. Importanța acestor așezări era dictată adesea și de cadrul în care se înseriu locurile de pă-

Satul Chiajna, jud. Ilfov, după harta de la 1838 – 1864; (așezare ordonată după studii și proiecte inginerești ridicate în perioada regulamentară)

șune cu stinele și odăile lor, marginea bălților sau firul apelor, intersecția drumurilor, existența unui iaz sau a unei mori de apă, o stație de poștă, un han sau o circiumă, o ctitorie sau o curte boierească etc.

Harta de la 1791 – 1792 surprinde corect această fază de organizare tradițională a teritoriului cu rețeaua de drumuri și de așezări înscrise armonios reliefului. Sate ca Oarja din Argeș și Goldești din Muscel, ca Plenița și Segarcea din Dolj, Cioroiu din Romanai sau Otopenii din Ilfov etc. denotă preocuparea pentru inscrierea acestor așezări în vetre bine delimitate, de tip adunat, dezvoltate în jurul unei ctitorii sau a unei curți. Tot așa, satele Sibiciu de Jos, Măgura, Găvănești, Vețeni, Cislău, Policiorul, Runcu sau Beilic din zona Buzăului se înscriu printre exemplele cele mai semnificative de așezări de acest fel, toate de tip adunat sau înșiruire de case moșnenești pe lunci înguste, de-a lungul firelor de apă³.

Caracteristic acestei epoci, așa cum se desprinde din materialele cartografice, erau așezările de tip ordonat, orinduite adesea după planuri anume întocmite.

Planurile de hotărnicie vin să precizeze în detaliu structura reliefului și fizionomia așezărilor; sint arătate acum

și toate amenajările firelor de apă, culturile organizate, drumurile și potecile, măgurile naturale, fntinile și izvoarele, bălțile și heleșteele, stațiile de poștă, hanurile și circiumile, casele locuitorilor etc.

Planurile pentru moșiile Dersca din județul Dorohoi, pentru moșiile Liești și Bătrînești din Tudova, Lungoști din Vilcea, Pătirlagele, Maxineni Virtopu din Buzău sau ca cele realizate de Ioniță „inginerul” (Găujani din Ialomița, 1810), inginerul Andrei Covaci (Băjești, Băli-lești, vatra Căldărușanilor, 1810–1818), Frantz Klinger (Coeni și Goștinari), Moritz von Ott (Dobreni, Bărăști, Comana și Berceni la 1826, Lupșanca, Faorei, Nițulești și Ulmu, 1818), inginerul Răducanu (Strimbeasca și Murgeasca, 1826, Poșta Zmeului, Coconi, Sărata la 1826) pot fi considerate dintre cele mai reprezentative. Tot atit de importante se pot cita și numeroase alte lucrări din Moldova, datorate unor ingineri ca Iosif Braun, Ioan Tăutu, Grus de Bajardi, Mihalache Mavrodin, Vasile Tăutu, Șerban Șuican, Dumitru Căliman, Fotache Fulger, Dumitrache Chelmec, Th. Balș și atitia alții cu toții bine cunoscuți în perioada de început a secolului al

XIX-lea, înfățișând specificul tradițional înainte de apariția Regulamentului Organic.

Alinarea satelor la perioada Regulamentului Organic

Prin articolul nr. 140 din Regulamentul Organic s-a prevăzut ca proprietarul să dea fiecărui satean un loc pentru casă, curte și grădină de legume și un loc pentru izlaz, proprietarul răspunzând de întocmirea vetrei satești, pe un loc ales de el, asigurând și materialul trebuitor pentru stringerea caselor și așezarea lor în linie ⁴.

Vornicia din Lăuntru a întocmit în anii 1831–1832 și un proiect prin care cerea sătenilor să-și clădească un tip de casă cu grajd, căutând să fie „cît mai frumoase la vedere, mai de odihnă și pe linie dreaptă, cu ulițe la mijloc”. Această hotărîre, întreruptă prin Ofisul din 26 august 1833, trebuia să fie conjugată cu construirea caselor de sfat, în jurul cărora să se constituie centrul așezărilor ⁵.

Începînd cu 1844, s-a cerut ca și puținii locuitori rămași nealiniați din așezările de clăcași, care nu se mai strămutaseră niciodată pînă aici, să se grupeze în vatra satului.

Principiul care a stat la baza operei de remodelare a înfățișării satelor, într-o primă etapă, este precizat în instrucțiunile date de M. Ghica, șeful Vorniciei din Lăuntru, la 12 februarie 1837, prin care se cerea o „stringere generală a caselor fiecărui sat la un loc, cu care ocazie să fie așezate după o oarecare regulă la linie”. Locuințele-bordec trebuiau dărmate și prefăcute în case ⁶.

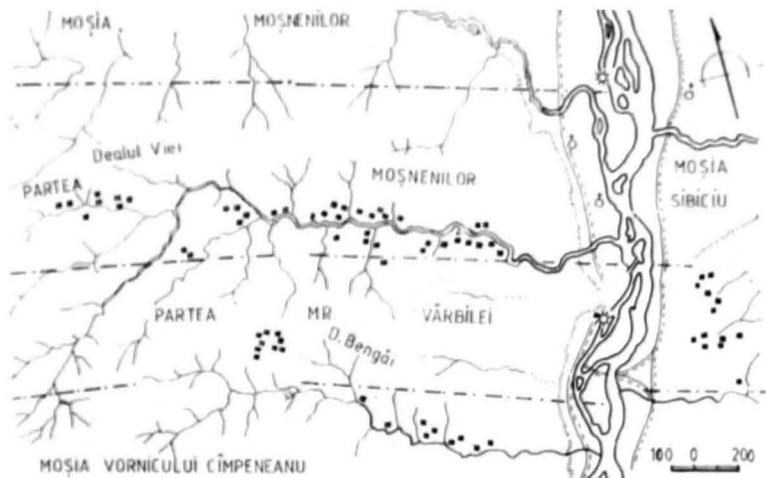
Principiul acesta de ordonare a vetrelor de sat și-a dovedit viabilitatea pînă către mijlocul secolului, cînd apar o serie de reglementări noi în privința organizării localităților, a alinierii satelor, întemeiate pe alte criterii; între timp își făcuseră loc preocupări ca așezările satești să se alcătuiască după proiecte tehnice, cu rezolvări proprii, în suita cărora s-au înscris compoziții dezvoltate liniar, înfățișînd tronsoane drepte, intersecții simple

Satele Podmeltul și Valea Bisericii din jud. Dolj; (schită indicativă după un plan de hotărnicie din perioada post regulamentară)

sau traiecte în forma literelor T, L, U, V etc. câteodată desfășurate pe artere paralele. Se urmăreau rezolvări dezvoltate pe rețele stradale înscrise reliefului, avînd ca axe dominante vechile drumuri locale. Forma dată vetrelor satești de aceste axe compoziționale dominante și capete de perspectivă căutate, cu întreaga structură stradală, desfășurată pe trasee paralele, perpendiculare sau radial-concentrice, cu modul de rezolvare a piețelor, ca și amplasarea dotărilor satești, cu parcurile și grădinile caselor de moșie și corăcelor boierești, certifică preocupările unei școli de sistematizare a teritoriului ajunsă la maturitate în perioada de mijloc a secolului trecut.

O dată cu începutul celui de al cincilea deceniu, s-a încheiat alinierea majorității așezărilor aflate pe moșiile boierești și

Satul Pătrilaș la anul 1803 (situație interzenită după războaiele ruso-turce de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, cu răspîndirea așezării pe firul apei în sus; de remarcat poziția vechii așezări marcată de locul citorilor și zădurile de moară)

tele ale mănăstirilor. S-au exceptat aceste împliniri multe dintre satele din zonele submontane și de deal, acolo unde, de fapt, natura terenului nu îngăduia o grupare ordonată a caselor; dați, tot aici se aflau și foarte multe sate de moșneni, unde strămutarea nu se putea efectua decît dacă locuitorii se mutau tot pe moșia lor. De aceea, foarte multe gospodării continuă să rămînă încă răsfețe pe locuri îndepărtate, prin răzoare sau prin păduri chiar și după jumătatea secolului, invocîndu-se o serie întreagă de motive.

* * *

Sădînd ideea de emancipare și de improprietăre a sătenilor, Proclamația de la Izlaz din 9/21 iunie 1848 avea să zdruncine pentru totdeauna relațiile dintre marii proprietari și clăcași. De acum improprietărirea se impunea ca un fapt de imediată necesitate, absolut inevitabil. Pentru reglementarea raporturilor dintre proprietari și clăcași, în sensul Convenției de la Balta-Liman din 19 aprilie 1849, se dispunea revizuirea Regulamentului Organic; se cerea garantarea drepturilor proprietății pentru totdeauna și stăvilirea abuzurilor și ilegalităților împotriva țăranilor. Pentru aceasta, s-a dat Legea din 23 aprilie 1852, prin al cărei sens proprietarul se identifica ca stăpin absolut al pămîntului, iar săteanul ca stăpin al persoanei sale, raporturile dintre ei reglementîndu-se pe principiul liberelor în-

voiri. Săteanul devenea „chiriaș”, iar proprietarul trebuia să-i distribuie pămînt pentru casă, pentru grădină, locuri de arătură, fineață și pășune⁷.

Primul demers în acest sens l-a constituit măsurătoarea pămînturilor, hotărnicirea generală a moșiei și întocmirea de planuri economice, în a căror preocupare a intrat și ordonarea vetrelor de sate, revăzîndu-se întinderea lor. Satele de moșneni, de fapt, nu au fost afectate de această legislație, ele avînd o fizionomie statornicită în urma alinierilor din perioada regulamentară.

Fizionomia cuprinzătoare a acestei perioade ne-o înfățișează foarte succint Harta României Meridională, în care alături de alinierile specifice din zonele submontane se recunosc structurile satelor de tip regulat din zonele de luncă și cîmpie, cele mai multe dintre ele realizate după studii și proiecte ingineresti⁸.

Înțelegerea principiului urmărit în ordonarea așezărilor sătești îl oglindește și studiul sistematizării orașelor, în a căror structură recunoaștem multe trăsături comune, izvorite, desigur, din principii directe ale administrației de stat. În aceeași măsură, intră în discuție și aplicarea programului de înzestrare a localităților cu dotările realizate după planuri „sistematice” (modeluri și proiecte tip), pentru case de sfat și primării, localuri de școli, stații de poștă, magazii de rezervă etc.

Satul Schitu de pe moșia Tîgănești din jud. Ilfov; detaliu din planul de hotărnicie din anul 1836, de inginer Carol Gold

Reforma agrară de la 1864 și urmările ei

Reforma agrară de la 1864 a aplicat o serie de principii cu totul noi în organizarea teritoriului și sistematizarea satelor, inginerii hotarnici fiind însărcinați să delimiteze drepturile de proprietate cuvenite sătenilor chiriași și ariile afectate vetrelor satești⁹. Legea cuprinde un capitol „despre vatra satului”, în care erau precizate criteriile după care se stabileau vetrele de sat cu locurile de casă, izlazurile, drumurile, piețele, cimitirele etc. Dar, de cele mai multe ori, definitivarea structurilor stradale a rămas pe seama inginerilor județelor.

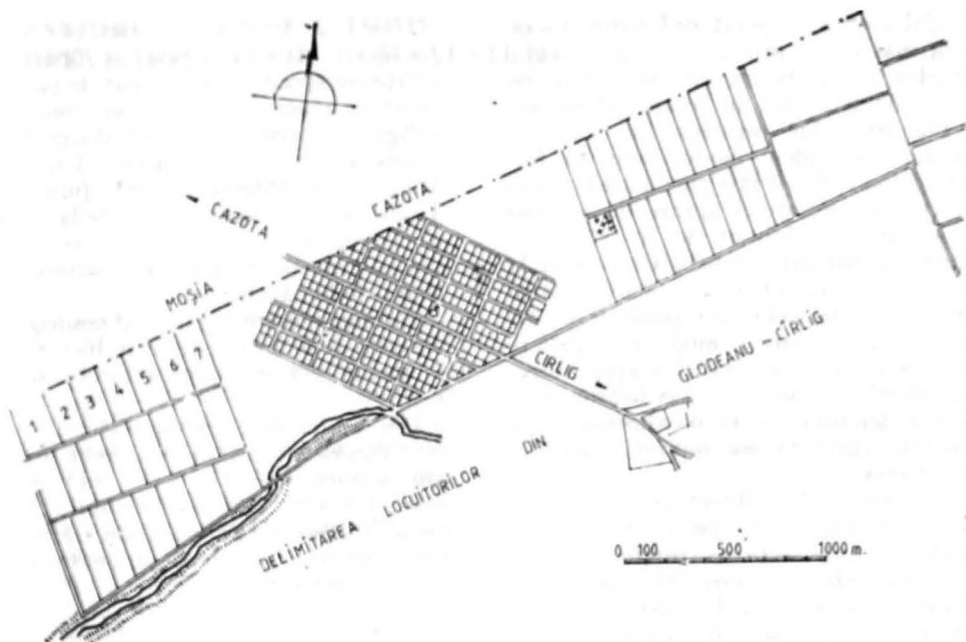
În sensul prevederilor acestei legi, s-au elaborat atît schițe pentru organizarea așezărilor noi pe pămînturile împroprietărite, cit și proiecte de restructurare a vechilor așezări, care trebuiau să cuprindă toate dotările cerute de instituțiile comunale. S-a cerut ca locul cuvenit unui locuitor pentru casă să se socotească a avea o formă regulată, de 20 stinjeni față și 15 adîncimea. Drumurile mari trebuiau să aibă 12 stinjeni lărgime, iar cele mici 8 stinjeni. Pentru unele comune era nevoie să se socotească chiar piețe, calculîndu-se cîte 10 stinjeni pătrați pentru fiecare casă. În întinderea vetrei satului trebuia să se includă nu numai casa cu

grădina locuitorului, ci și drumurile, piețele, spațiile de interes public, cimitirele.

Pentru „delimitarea vetrelor de sate” s-a cerut ca acolo unde vor rămîne locuri libere, între casele sătenilor, aceste pămînturi să intre în izlazul comun. Cînd pe moșii se aflau bilciuri sau tîrguri care cad pe vatra satului, se cerea a se rezerva, alături, un loc pe proprietatea satului, indetulător, pentru a se putea ține tîrguri sau bilciuri.

Legea rurală de la 1864, deși indica exact modul de constituire a așezărilor satești, a devenit în scurt timp insuficientă, determinînd astfel Ministerul de Interne să întocmească, în 1867, un nou proiect de lege, care să privească situația așezărilor în general și să oprească construcția de locuințe în afara așezărilor comunale. Au urmat, apoi, alte reglementări menite să imprime o fizionomie modernă satului românesc.

Un aport în rezolvarea multor dezerate privind înfățișarea satelor avea să-l îndeplinească Legea pentru organizarea serviciului sanitar din 8^{iunie} 1874. Prin această lege, prefectii de județe, cu avizul consiliilor de igienă publică, au fost împuterniciți să ordone aplicarea măsurilor de îndreptare a locuințelor insalubre și să ia măsuri contra aglomerației în număr excesiv de locuitori în case neîncăpătoare.

Satul Glodeanu-Cîrlig din jud. Buzău la anul 1893, după planurile de hotărnicie întocmite de inginerul Carol Gold.

O importanță deosebită în opera de definitivare a sistematizării așezărilor și a creării cadrului unitar în care activează inginerii hotarnici a avut-o și legea pentru comunele urbane și rurale, în care se arată că toate satele și târgurile României vor forma pe viitor comune independente.

Încă de la solicitarea lor privind participarea la aplicarea Legii rurale, inginerii topografi au formulat unele principii de întocmire a așezărilor sătești. Pentru că „satele nu sînt întocmite după o frumoasă și dreaptă aliniere”, și fiindcă „cele mai multe sînt risipite, se vor face planuri simetrice, atît pentru regularizarea comunelor în ființă cît și pentru cele ce se vor întocmi din nou”.

Aplicarea Legii rurale a întîmpinat însă situații cu totul neprevăzute, impunîndu-se rezolvări care au diferit, ca principiu, de la o localitate la alta. Să nu se piardă din vedere că în cazul de față este vorba strict de așezările sătenilor împroprietăriți. Restul satelor prezentau o înfățișare mult mai diversă și situația lor nu a intrat în incidența Legii rurale.

Ideea alcătuirii unui plan ordonat destinat așezărilor sătești a rămas ca o preocupare atentă a administrației de stat pînă în pragul secolului nostru. Stabilirea vetrei sătești cu trasarea structurii stradale, lotizarea terenurilor și precizarea dotărilor cu caracter social-cultural sau administrativ intrînd și în prevederile Legii drumurilor, Legii sanitare etc.

Din acest punct de vedere interesante au fost rezolvările pentru o seamă de comune, din zona de cîmpie îndeosebi, ca Prundul, Copăcenii, Bobești, Roșu, Glina, Goștinari, Spanțov, dacă ne referim numai la județul Ilfov, prin care s-a urmărit întregirea vechilor așezări într-o vatră cu totul nouă, alcătuită dintr-o rețea de străzi paralele adaptată la specificul reliefului, cu locuri pentru școală, primărie, biserică, un spital, streje pentru paza intrărilor etc.

Satul Padina, zis și Macoveiul, din Județul Buzău, o așezare dezvoltată în jurul bisericii, conacului boieresc, școlii și primăriei, cu piață, loc pentru tîrg și un han, reține atenția fiind un exemplu de

modul cum s-a operat ordonarea așezărilor mai vechi, prin corectarea trascului ulițelor și încadrarea într-un sistem regulat de parcelări în ansamblul moșiei.

Planurile din perioada de sfârșit a secolului oglindesc modul cum au fost înțelese și cum au fost transpuse în operă prevederile Reformei agrare de la 1864 și a improprietăților de la 1878. Planurile pentru vatra satelor Orevița de la 1870 și de la 1876 sau pentru satul Stignița de la 1895 sînt poate rezolvări lămuritoare asupra modului cum se impuneau mereu corecturi asupra vetrelor săteti, dictate fie de verificările inginerilor delimitatori, fie de alipirea altor terenuri convenite improprietăților de mai tîrziu.

De reținut ideea directoare în organizarea vetrelor săteti pe o tramă alcătuită din intersecții perpendiculare de străzi paralele care constituia punctul de plecare pentru studiul dezvoltat, după care s-a realizat suita de tîrguri și orașe din a doua jumătate a secolului al XIX-lea din zona de cîmpie, indeosebi.

Specificul așezărilor privilegiate de tîrguri sezoniere și iarmaroace

Întemeiate pe o unitate teritorială bine delimitată, cu locuri de pășune, cu ogoare, livezi de pomi fructiferi sau pădure, tîrgurile au funcționat ca rezultat al unui înalt privilegiu, îndeplinind anumite condițiuni. Locuitorii lor au fost mai întotdeauna meșteșugari, negustori, chirigii sau cu alte preocupări de tîrgoveți care se îndeletniceau însă îndeaproape și cu agricultura și creșterea vitelor.

Condiționate de o serie întreagă de factori bine determinați, aceste așezări privilegiate au prosperat și s-au constituit în puternice centre economice, au devenit orașe însemnate sau, dimpotrivă, și-au pierdut treptat din importanță. Starea drumurilor, a unei fintini, a unei ape curgătoare, a unui sau mai multor foșoare de pază erau obligatorii pentru aria pe care se statorniceau „sătrele”, „perdelele (corturile)” și „baratcele” anume amenajate, cu loc de pășunat în jur. Asemenea tîrguri, situate la intersecția drumurilor mari, însoțite adesea de bilciuri și de cite un obor de vite sau de

cereale au fost numeroase pe întreg teritoriul țării, ajungînd ca fiecare să înfățișeze specificul său, legat de particularitățile zonei cu ponderea sa economică. Drăgaica, specifică zonei Buzăului, Moșii și Oborul lor de la București, Tîrgul din Vale de la Pitești, Tîrgul Jiului sau Tîrgul de la Strehaia, Tîrgul de la Urliți și Tîrgul Riurenilor sînt doar cîteva dintre tîrgurile de acest fel, supuse continuu îmbunătățirilor, prin facerea de caldarimuri, corturi, galerii și șandramale, umbrare și locuri de petreceri, lucrări care se făceau, adesea, după proiecte ingineresti¹⁰.

Din materialele cartografice, ne sînt bine cunoscute înfățișările unor tîrguri din secolele XVIII—XIX, ca: Ștefănești, Ivănești, Tîrgul Cocorului, Tîrgul Cucului, Riurenii, Parincea sau Găiceana, toate situate pe vetre ordonate după proiecte ingineresti.

NOTE

¹ Harta moșiilor Liești și Bălănești, Muzeul Național de Istorie a României, inv. 165408

² I. Cojocaru, *Documente privitoare la economia Țării Românești, 1800—1850*, vol. I, București, 1958, p. 202.

³ Specht, *Militairische Carte der Kleinen oder Oesterreichischen und Grossen Walachei...*, 1790—1791, BAR, H. 1003 DXXVII 6.

⁴ *Regulamentul Organic, întru pînat cu legiuirile din anii 1831, 1832, și 1833 și adăugat la sfîrșitu cu legiuirile din anul 1834, pînă acum...*, București, 1847, p. 75

⁵ Arh. Stat., fond Vornicia din Lăuntru, D: 1720/1831, II, f. 393

⁶ De văzut în legătură cu cele de mai sus: I. Corfus, *Agricultura Țării Românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București, 1969, p. 280—281

⁷ I. Corfus, *Agricultura în Țările Române, 1848—1864*, București, 1982

⁸ Andrei Pănoiu, *Agricultura și sistematizarea așezărilor din Argeș și Muzeul, sec. XVIII—XIX*, Muzeul de Istorie a României 1983, manuscris

⁹ *Charta Românică Meridionale publicată din ordinea Măriei Sălle principelui domnitoriu Alexandru Ioanșe I, după planul original ridicatu prin Dispozițiunea și cu șpesele guvernului Românic de ingineri austriaci la anulul 1856 în stabilimentu artisticu Sătmari*, București, 1864

¹⁰ Adăluoale, N. Berindei, D., *Reforma agrară din 1864*, București, 1967

¹¹ Andrei Pănoiu, *Cîteva date despre „Tîrgurile zburătoare” în secolul al XIX-lea*, în „Revista muzeelor și monumentelor” — muzeu, an XXV (1988), nr. 9, p. 74